

Петро Кравченко

КРАВЧЕНКО Петро Анатолійович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, декан історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, проблеми сучасної політичної культури.

ДОСВІД І ЗНАННЯ У АНТРОПОКУЛЬТУРНОМУ БУТТІ ЛЮДИНИ

Досвід людства опредмечується в матеріальній та духовній культурі різноманітними формами діяльності людини. Він стає критерієм її культурно-історичного розвитку, тобто культурно-історичним досвідом.

Ключові слова: виховання, діяльність, досвід, засвоєння, знання, культурно-історичний досвід, людина, людство, навчання, освіта, практика, уміння.

Поняття «культурно-історичний досвід» ще не досить глибоко вивчене і розроблене в українській філософсько-соціологічній літературі, а тому має стати предметом особливого дослідження. Ця розвідка і передбачає його аналіз, виявлення структури та основних форм існування. Крім того, конкретизує зміст категорії «досвід» узагалі та «культурно-історичний досвід» зокрема.

Термін «досвід» багатозначний. У широкому розумінні досвід становить єдність умінь і знань, міру їх існування і практичного використання. У філософії під досвідом, зазвичай, розуміють чуттєво-емпіричне пізнання дійсності, яке ґрунтується на практиці, на відчутті і сприйнятті людини [9, с. 178-179]. Водночас досвід є сукупністю накопичених знань і суспільної практики людей, котрі мають справу з об'єктивною, незалежною від свідомості природою [11, с.73-74]. Досвід як сукупна суспільна практика – основа пізнання і критерій істинності наших знань про навколишню дійсність [1, с.143]. Об'єктивним джерелом досвіду є циклічне повторення будь-якої діяльності. Завдяки різноманітним сферам діяльності (пізнавальній, виробничій, громадській, політичній тощо) у людини з'являються відповідні практичні навички, а вся сукупність життєдіяльності збагачує її цілісним життєвим досвідом. Опанування і накопичення досвіду, таким чином, є суспільно-історичним процесом, який відбувається на основі об'єктивних законів суспільного розвитку.

© П. А. Кравченко, 2013

Як форма засвоєння людиною раціональних здобутків діяльності досвід є підсумком історичного розвитку суспільства, мірою оволодіння об'єктом у процесі життєдіяльності індивідів. Досвід людства опредмечується в матеріальній та духовній культурі – як у мовленнєвих, так і у формах і способах діяльності, зафіксованих за допомогою мови в суспільній свідомості, тобто у мисленні, у загальних і специфічних знакових системах, які мають суспільне значення. Опредмечений різноманітними формами діяльності людини, досвід стає критерієм її культурно-історичного розвитку, тобто культурно-історичним досвідом.

Культурно-історичний досвід формується в результаті самопізнання, самоаналізу, об'єктом якого є і власна життєдіяльність окремої особи, і роздуми, поведінка, емпіричні знання й спостереження соціуму взагалі. Адже культурно-історичний досвід становлять не враження, спогади і факти, збережені пам'яттю, а оцінки й висновки, зроблені на основі цих фактів, зрештою, вміння за допомогою набутих вражень, спостережень, знань знайти правильний шлях у нових ситуаціях, обрати реальну стратегію і тактику своєї поведінки. Ось чому культурно-історичний досвід не можна ототожнювати із «здоровим глуздом», з повсякденням як це часто трапляється на рівні буденної свідомості [7, с.54-57]. Багатство життєвих навичок і вражень людини, якими б різноманітними вони не були, є лише підґрунтям культурно-історичного досвіду, а не самим досвідом. Тільки в культурно-історичному досвіді, що є, власне, практичним впливом людини на зовнішній світ, розкриваються необхідні зв'язки, властивості, закономірності явищ і предметів, виявляються і випробовуються методи і засоби діяльності тощо. Отже, культурно-історичний досвід розглядається і як взаємодія суспільного суб'єкта із навколишнім середовищем, і як результат цієї взаємодії.

Найістотнішу роль у досвіді відіграють знання як перевірений суспільною практикою результат процесу пізнання дійсності та адекватне її відображення свідомістю людини у вигляді понять, суджень, умовиводів, теорій тощо. Предметно-практична діяльність людини є основою для виникнення знання. Одним із виявів такої діяльності є культурно-історичний досвід. Отже, знання з'являється завдяки культурно-історичному досвіду, котрий є моментом предметно-практичної діяльності у сфері чуттєвості і мислення. Знання є синтезом того, що дано у формах чуттєвості за допомогою категорій мислення. Форми чуттєвості і мислення складаються історично в результаті предметно-практичної діяльності, а в досвіді вони стають засобами пізнання. Тому категорії культурно-історичного досвіду тісно пов'язані з категоріальною структурою предметно-практичної діяльності.

Їх взаємозв'язок розкривається в соціально-практичній природі знання, що не існує поза реальними зв'язками й відношеннями людини з дійсністю. Зауважимо, що знання є не лише пасивним відображенням дійсності, воно засіб цілеспрямованої діяльності людини, основне задоволення її потреб і досягнення її цілей. Дійсне знання – «це не якась декорація думки, котрій немає ніякого діла до практики, а постійна можливість застосування до життя, до справи; це знаряддя людської діяльності» [15, с.20]. Виявляючись у стосунках, нормах поведінки та інших продуктах культури, знання стає безпосередньою реальною силою.

Отже, знання взагалі є сукупністю ідеальних образів, що віддзеркалюють предмети і явища навколишньої дійсності. Усвідомлення людиною в процесі цілеспрямованої діяльності свого існування та характерних ознак предметів і явищ дійсності є не що інше, як пізнання. Якщо воно здійснюється науковими методами, то його результатом є наукове знання – певним чином систематизована й організована інформація про світ. Наукова система формується завдяки опануванню природної і соціальної дійсності. У свою чергу, системні наукові знання про суспільство є умовою для успішного озброєння практики. Формування економічних, політичних, моральних відносин, кардинальна перебудова соціальних інститутів, розгортання державотворчих процесів неможливі без практичного і теоретичного оволодіння соціальним цілим – суспільним світом. Ця можливість стає реальністю за умови використання як наукового, так і позанаукового соціального знання.

Загалом, у культурно-історичному досвіді існує органічна єдність між науковим та іншими видами знання. Лише в їх взаємодії народжується всебічне, а отже, істинне висвітлення об'єкта культурно-історичного досвіду. У цьому разі наукове і позанаукове знання є основною формою знання, а філософське, спеціально-наукове, соціологічне, емпіричне і теоретичне – як похідні форми. Причому різниця між основними, вихідними формами знання визначається особливостями двох загальних способів освоєння людиною дійсності – духовно-практичного і духовно-теоретичного. У процесі розвитку пізнання спочатку відбувається духовно-практичне освоєння дійсності, яке веде до поступового утворення відносно самостійних форм суспільної свідомості зі специфічними для кожної з них знаннями [16, с.39-45]. Пізніше виникає наука, для якої характерне переважно духовно-теоретичне освоєння реальності, а також наявність теоретичних систем істинного і ймовірного знання. Для наукового знання характерною є перевага систем теоретичного знання, хоча емпіричне знання також виступає важливим його компонентом [18, с.9]. Для знання позанаукового, незважаючи на те, що воно може включати

також теоретичні конструкти, типовим є емпіричне знання і навіть знання ненаукове. Для останнього, на відміну від наукового та позанаукового знання, характерне неадекватне, спотворене відображення дійсності.

Накопичення, обробка і поширення культурно-історичного досвіду здійснюються як за допомогою некогнітивних засобів – знарядь та інструментів, так і у формі спеціалізованого (хоча й необов'язково систематизованого і такого, що виробляється цілеспрямовано) знання [8, с.21]. Сферою функціонування практичного знання є той рівень духовно-практичного освоєння дійсності, на якому ще неможливо вчленили відносно самостійну форму свідомості. Нині в рамках практичної ціннісної свідомості функціонує великий масив практичного знання, яке є об'єктом вивчення кількох наук, насамперед соціальної психології і прикладної соціології. Ця сукупність стає елементарною основою тієї «піраміди» сучасного соціального знання, вершину якої утворює система наукового соціального знання.

Ось чому культурно-історичний досвід треба розуміти не просто як суто чуттєве знання, обмежене відчуттями і сприйняттями, а як включення відчуттів і сприймань у складніші пізнавальні структури, тобто як єдність чуттєвого і раціонального, безпосереднього й опосередкованого знання.

При цьому треба також урахувати, що весь культурно-історичний досвід пронизує гуманітарне знання, у якому акумулюються ціннісно-сміслові аспекти освоєння людиною навколишньої дійсності [4, с.20-24]. Специфіка гуманітарного знання полягає в тому, що його об'єктом є штучний світ – світ людини. Гуманітарне знання є результатом дослідження не стільки матеріальності людини, скільки її суб'єктивності, її свідомості і духовної культури. «Тут сам об'єкт дослідження має суб'єктивний вимір, тут «дух» осягає «дух», суб'єкт пізнає суб'єкта. Але, щоб пізнати іншого суб'єкта, необхідно вступити з ним у діалогічні взаємини, інакше він «замовкає», «застигає», повертається до нас лише своєю матеріально-речовою стороною. У результаті саме «життя духу» залишається для дослідника таємницею...» [10, с.268]. Звичайно, можна вивчати людину і як річ, однак такий її аналіз стає не гуманітарним, а природничо-науковим. Саме життя людини у такому випадку здійснюється немовби за межами її речовинного буття. Дійсно людським буттям є життя відповідно до ідеалів та цінностей, життя, пронизане смыслом існування. Тільки в осмисленому бутті і завдяки йому людина набуває своєї самовизначеності, підноситься до всезагального моменту соціально-історичного процесу. Смысл постає як духовне спрямування буття людини, як її самодостатня основа, реалізація вищих культурно-історичних цінностей, як істина, добро і краса.

Справжнє розуміння смислу життя є результатом високого розвитку і зрілості самосвідомості, пов'язаної з життєвим досвідом, коли люди не тільки розуміють власний суб'єктивний світ й усвідомлюють свою особистісність, але й пізнають об'єктивність свого існування. Їхні суб'єктивні наміри і вчинки зливаються в одне ціле з об'єктивною спрямованістю суспільства, а суб'єктивне наповнюється об'єктивним змістом. Водночас сенс життя пізнається завдяки передбаченню життєвих подій із притаманним йому зв'язком між минулим, теперішнім і майбутнім. Для людини минуле – це не час, що безслідно канув у небуття, а власний досвід, котрий і далі впливає на все її життя.

Можна говорити про певні рівні оволодіння навичками в процесі формування культурно-історичного досвіду. Спочатку людина ознайомлюється з прийомами виконання певної дії, усвідомлює кожний її елемент, свідомо переходить від одного етапу до іншого, повільно реалізуючи кожний компонент [12, с.414-415]. При цьому людина може здійснювати багато необдуманих, зайвих вчинків, тому що її увага дуже напружена, контроль за результатом послаблений. У процесі вироблення навичок побічні дії та зайві операції переходять за межі свідомого буття індивіда, окремі з них зливаються в одну складну дію, свідомість усе більше спрямовується не на способи дії, а переноситься на її результати. Усі операції (інтелектуальні, рухові) здійснюються швидше, покращується самоконтроль. Наприклад, не можна вимагати від людей прискореної творчої роботи, будівництва нового суспільства без поступового оволодіння ними певними навичками побудови нового життя [17, с.100-111].

Таке прискорення може спричинити інтерференцію навичок, тобто їх негативний вплив. Особливо часто така інтерференція спостерігається під час переучування, переосмислення минулого, коли старі, помилково вироблені навички тривалий час заважають виробленню нових, правильних. Тому (з метою попередження інтерференції) доцільним є глибоке осмислення відмінності нових навичок від старих. Це можна спостерігати на прикладі феномена влади у вітчизняному культурно-історичному досвіді [5, с.311-330].

У процесі життєдіяльності людина засвоює певні способи виконання дій, що ґрунтуються на сукупності набутих знань та навичок. Таке поєднання забезпечує успішну реалізацію діяльності і трактується як уміння суб'єкта. Уміння – це проміжний етап оволодіння новим способом дії, що ґрунтується на певному знанні і відповідає правильному використанню цього знання в процесі розв'язання практично всіх проблем, не досягши рівня навичок. Уміння, звичайно, співвідносять із тим рівнем, який на початковому етапі адекватний формі засвоєного знання

у вигляді відповідних правил, теорем, визначень, котрі є цілком зрозумілими для людини і можуть бути нею довільно змодельованими. На етапі умінь засвоєний спосіб дій людини регулюється знаннями. При подальших повтореннях та вирішенні проблем у нових умовах відбувається перехід умінь у навички. У такому випадку здійснюється послідовна зміна регулятивної орієнтаційної основи дії, а власне дія виконується правильно поза безпосереднім співвіднесенням з указом або актом. Процес виконання дії здійснюється у формі неусвідомленого, автоматичного, психічного регулювання, а звернення до актів та указів відбувається лише у випадку виникнення певних труднощів. Це уміння створює можливість виконання дії не тільки у звичних, але й у таких умовах, що постійно змінюються. Вдосконалення умінь спричиняє те, що окремі ланки міркувань випадають, а уміння набуває згорнутого характеру, не всі операції усвідомлюються. Водночас необхідно розрізнати згорнутість завдяки високому рівню розвитку умінь і за рахунок нерозуміння умов виконання завдання через невміння теоретично обґрунтувати свої дії.

Уміння є практичним знанням справи, одиничним знанням про те, як необхідно здійснити конкретну дію, а отже, знанням, обмеженим рамками тільки цього предмета або явища. Оскільки уміння як одиничне знання обмежене рамками даної конкретної дії, процес діяльності, у якій воно реалізується, є постійним повторенням цієї дії. Уміння, таким чином, формується як певна навичка, як набуте в процесі діяльності мистецтво здійснювати цю дію. У процесі вдосконалення навички знання конкретного все більше модифікується, а навичка стає звичкою.

Звичка як автоматизована дія, виконання якої за певних умов стало потребою, є відбитком такого уміння, коли знання конкретного діалектично зняте. На основі звички людина виконує певну дію автоматично, немовби з «вимкненою» щодо традиційного перебігу подій свідомістю. Свідомість «умикається» лише тоді, коли звичний хід дії порушується, але при цьому вмикання свідомості відбувається тому, що з різних причин звичне перестає бути звичним. Без сумніву, ця особливість звички відома кожній людині з власного досвіду, оскільки звичка може виникнути в будь-якій сфері діяльності і охоплювати різні сторони поведінки людини. У зв'язку з цим необхідно відрізнати корисні звички (працьовитість, господарність) та шкідливі (ледарство, безгосподарність). Життєво важливі, суспільно значущі звички фіксуються в культурно-історичному досвіді і передаються від покоління до покоління. І навпаки, для людини й суспільства властиве постійне прагнення позбутися шкідливих звичок, тому що вони дезорганізують їх поведінку, а отже – і нормальну життєдіяльність.

Кожній людині доводиться не тільки контролювати свої звички, але й мотивувати власні вчинки, обґрунтовуючи, оцінюючи їх як для інших, так і для себе. Тому оцінка й самооцінка відіграють важливу роль у формуванні життєвого досвіду людини. «Оцінки, – як зазначає К.М. Любутін, – фіксують корисність, шкідливість, нейтральність об'єктів на основі їх змістовного пізнання, а тому прямо чи опосередковано є чимось єдиним зі змістовним знанням, утворюють момент будь-якого відображення» [13, с.122]. Завдяки оцінкам визначаються ціннісне значення вчинку, поведінки особистості чи соціальної групи, їх тотожність певним нормам, принципам, ідеалам. У культурно-історичному досвіді оцінки розглядаються як міркування про корисність чи шкідливість, правильність або неправильність, необхідність або непотрібність того, що оцінюється. А самооцінки сприймаються в ньому як самостійні визначення цінності своєї поведінки, своїх мотивів і вчинків, стимулюючи прийняття рішення за вибором, що спричиняє активні дії. Оцінка переростає у принципи, правила, що обумовлюють лінію поведінки людей. Виявляючи значущість явищ за допомогою оцінок, суб'єкт організовує діяльність, спрямовану на творчу перебудову дійсності на основі конкретного культурно-історичного досвіду. Саме в активному перетворенні суб'єкт виділяє те, що є для нього необхідним, важливим, цікавим, що справляє на нього відповідні враження.

Оцінки співвідносні з цінностями [4, с.18-25]. Вони формуються внаслідок порівняння відповідної історичної ситуації з усім, що визначається цінністю попереднього культурно-історичного досвіду. Такі порівняння виникають у результаті ціннісного ставлення, у якому виявляється позитивне значення предмета або його властивості для конкретного суб'єкта діяльності з погляду того, наскільки цей предмет здатний задовольнити певну потребу. В культурно-історичному досвіді «...поняття цінності відображає не стільки сам факт виникнення ціннісного відношення між предметом і потребою в ньому, скільки певну якість цього відношення, що й фіксується свідомістю у вигляді судження про цю якість оцінки» [2, с.40]. Отже, уявлення про цінне і нецінне (корисне, доцільне, шкідливе та ін.) залежить не стільки від властивостей предмета, скільки від природи самого суб'єкта, який оцінює світ на основі власного життєвого досвіду. Завдяки цьому виробляються не тільки позитивні цінності, такі, наприклад, як плідні наукові теорії, прогресивні політичні ідеї та ін. Поряд з ними продукуються і негативні цінності (наприклад, реакційні ідеї та теорії), які об'єктивно гальмують суспільний прогрес. Проте і вони є невід'ємною складовою частиною будь-якого культурно-історичного досвіду.

Оцінювальні моменти культурно-історичного досвіду, як правило, спричиняють переживання суб'єкта діяльності, викликають у нього різноманітні почуття. Предметом усіх людських почуттів так чи інакше є єдність ідеального і реального. Почуття об'єднують ідеальне і реальне в культурно-історичному досвіді, дозволяючи переживати ідеальне як реальне, матеріальне як духовне. І найголовніше: особливість людських почуттів і їх роль у культурно-історичному досвіді полягає в тому, що заради їх задоволення індивід готовий іти на самопожертву і здатний навіть віддати життя заради предмета своїх духовних почуттів. Тому, як підкреслює В.І. Шинкарук, «...предмети духовних почуттів є смисло-життєвими предметами...» [14, с.21], а самі почуття спонукають до дії або є відмовою від дій. Жодне почуття не може бути нейтральним щодо поведінки. Самі почуття стають внутрішніми організаторами реакцій людини, напружуючи, збуджуючи, стимулюючи або затримуючи ті чи інші дії. За почуттям, без усякого сумніву, залишається роль внутрішніх організаторів поведінки людини, тому культура почуттів є безпосереднім показником ступеня і глибини вихованості людини. Від рівня такої культури залежить здатність особистості до переживання, співчуття, віри, надії, любові, сподівання, тобто це ті її якості, що є надзвичайно важливими у процесі реалізації культурно-історичного досвіду.

Для кожної людини властивий неповторний внутрішній світ, створюючи який вона спирається не тільки на власний досвід, але й на досвід соціального середовища. Єднальною ланкою часових вимірів стають соціальні тенденції, тобто усе те, що передається від покоління до покоління як загальноприйняте, загальнообов'язкове, перевірене минулим досвідом, визнане необхідним для забезпечення подальшого існування й розвитку індивіда, колективу, держави, суспільства. Мета традиції – закріплювати і відтворювати в нових поколіннях усталені способи життєдіяльності, типи мислення і поведінки. Саме тому традиція є одним із видів культурно-історичної наступності, що орієнтує як на збереження надбань культури, так і на їх відтворення й розвиток. «Традиції, як з'єднуюча сила, поєднують нас не тільки з минулим. Завдяки їм сучасне постає як поцейбічний трансцензус, майбутнє – як необхідність виконувати обов'язок стосовно подальшого збереження звичаїв щодо нащадків. Без традицій дійсно виник би стан загубленості і пов'язане з ним почуття невпевненості» [3, с.94].

Форми реалізації традицій різноманітні. Це, зокрема, усталені стереотипізовані норми поведінки, звичаїв, обрядів, свят, суспільних ідей, морально-етичних елементів тощо. Усі вони служать засобами збереження та передачі досвіду, певних порядків і форм життя, що встано-

вилися, регламентують і контролюють поведінку індивідів, зміцнюють їх зв'язок із тією соціальною групою, до якої вони належать.

Кожне нове покоління мусить поступально розвивати усе те, що вже було набуто попередниками. А для цього треба передусім опанувати вітчизняний культурно-історичний досвід, що передбачає не тільки засвоєння специфічної, виробленої даним суспільством системи знань, але й того способу діяльності, результатом якого є цей досвід. Засвоєння знань – це перший необхідний крок на шляху усвідомлення індивідом вироблених суспільством соціальних норм, цінностей культури, реалізації установок, потреб, прагнень, сподівань тощо. Другим кроком є засвоєння індивідом існуючих у суспільстві форм і зразків діяльності (трудової, суспільної та ін.), активна участь індивіда в різних соціальних сферах діяльності суспільства, а також створення індивідом нових форм такої діяльності.

Водночас ставлення індивіда до конкретного культурно-історичного досвіду завжди обумовлене тими стосунками, що виникають між ним і соціальним середовищем. А це найвиразніше виявляється у спілкуванні, яке, на наш погляд, завжди виступає необхідною умовою опанування культурно-історичним досвідом суспільства. Воно є своєрідним способом оптимізації того чи іншого різновиду діяльності – побутової, виробничої, наукової та ін. У такому руслі опанування й протікає процес передачі-засвоєння культурно-історичного досвіду суспільства. А спілкування відіграє роль універсального механізму, завдяки роботі якого здійснюється передача культурно-історичного досвіду від покоління до покоління. Спілкування – це механізм взаємозв'язку і взаємодії людей. Як соціальні суб'єкти у спілкуванні беруть участь індивіди і спільності. За допомогою спілкування відбувається прилучення і відокремлення людини, тобто формування її неповторних особистісних рис». Генетичною основою спілкування є діяльність, а отже, будь-якій діяльності притаманний момент спілкування. Діяльність є змістом спілкування. Каркасом, соціальною формою, яка акумулює процеси спілкування людей, служать суспільні відносини. Спілкування перебуває неначе в точці перетину суспільних відносин і діяльності, виступаючи механізмом їх взаємозв'язку, який реалізується в процесі соціальної взаємодії. Остання обов'язково передбачає і взаємодію поколінь як процес опанування кожним наступним поколінням надбаннями попереднього. Процес оволодіння суб'єктами світом об'єктів здійснюється за допомогою різних способів – пізнавального, перетворюючого світ, ціннісно-орієнтаційного та ін. Але три названі способи оволодіння суб'єктами світом об'єктів стають причиною вироблення ними максимально ефективних

шляхів передачі усього досягнутого суспільством у трьох формах оволодіння людиною світом – знань, умінь і цінностей. Відповідно до цього можна виділити три основні способи передачі культурно-історичного досвіду – освіту, навчання і виховання.

Освіта є ефективним процесом передачі знань від покоління до покоління, а тому розглядається не лише як система формальних знань, але й, загалом, як уся діяльність суспільства, спрямована на підвищення наукового рівня його членів. Освітня діяльність є особливим різновидом творчої активності соціального середовища, відмінним, наприклад, від трудової. Якщо сутність трудової діяльності полягає саме у створенні нового продукту, то метою освітньої діяльності є набуття, засвоєння знань, оволодіння науковою термінологією, а головне – духовний ріст, збагачення, розвиток особистості. Ця діяльність, спрямована на саморозвиток, продуктами якого є ті зміни, що сталися в самому суб'єкті в процесі діяльності. По суті справи, передача знань від покоління до покоління сприяє розвиткові суспільства та духовному саморозвитку його членів.

Дещо відмінним від освіти є процес навчання як передача від одного покоління до іншого набутих навичок та умінь. Навчання потребує безпосереднього показу того, як необхідно діяти за певних обставин, і зорієнтоване не стільки на розуміння, скільки на наслідування, імітацію. Завдяки цьому відтворюються необхідні правила поведінки, різноманітні норми тощо. У зв'язку з цим для навчання характерним є міжособистісний контакт того, хто навчає, з тим, хто навчається. Такий контакт може мати різні форми, але обов'язково мусить ґрунтуватися «на ставленні майстра до учня як **суб'єкта до суб'єкта, а не до об'єкта** тому, що він вимагає всебічного врахування особистісних властивостей, установок, структури здібностей, характеру свідомості, вільної активності волі того, хто навчається, – тому-то тут живого учителя-майстра не замінить жоден технічний засіб, а свідомо діючого учня – заіпнотизований або сплячий реусмієнт» [6, с.299].

По суті справи, під час навчання передаються не лише навички та уміння, але й знання. Така передача стає можливою, оскільки саме знання є своєрідними абстрактними навичками й уміннями. Так, знання є умінням оперувати накопиченими в пам'яті поняттями, зміст яких даний суб'єктові не від народження, а набувається в результаті передачі досвіду попередніх поколінь. У цьому випадку здійснюється процес цілеспрямованого виховання, систематичного прищеплення індивідам моральних норм, понять, поглядів, способів і форм діяльності (поведінки). Завдяки вихованню формуються ціннісна свідомість, світогляд індивіда, його ставлення до інших людей і до самого себе [4, с.80-90].

Процес виховання обов'язково має двосторонній характер і визнається тим, що в ньому беруть участь як суб'єкт, так і об'єкт виховання. При цьому виховання завжди звернене до особистісних характеристик виховуваного, у зв'язку з чим у межах окремих соціальних інститутів цей процес виявляє цілеспрямованість, здійснюючись із застосуванням спеціально вироблених суспільством засобів і методів. Шляхом виховання кожне наступне покоління засвоює порівняно велику частину культурно-історичного досвіду попередників як досвіду теоретично узагальненого й емоційно-чуттєво забарвленого. Виховання, таким чином, спрямовує, орієнтує і контролює процес передачі культурно-історичного досвіду.

Водночас кожний індивід може сам активно працювати над собою, тобто «самовиховуватися». Самовиховання, без усякого сумніву, слід розглядати як постійне порівняння себе і своїх індивідуальних рис із зафіксованими в культурно-історичному досвіді соціальними і моральними ідеалами суспільства. Суб'єкт, змінюючи власний внутрішній світ (уподобання, звички тощо), може впливати на свої бажання, запити, а отже, й на характер стосунків із зовнішнім світом, а не тільки засвоювати накопичений суспільством культурно-історичний досвід.

Але для того, щоб акт передачі культурно-історичного досвіду від покоління до покоління був активним, недостатньо самої лише присутності носіїв цього досвіду. Потрібно, щоб одне покоління певним чином співвідносилося з іншим, а кожне наступне покоління мало б життєву потребу в культурно-історичному досвіді. За цих умов акт передачі культурно-історичного досвіду відбувається як об'єктивний процес.

Література

1. *Алексеев П.В., Панин А.В.* Теория познания и диалектика / П.В.Алексеев, А.В.Панин. – М.: Высшая школа, 1991. – 382с.
2. *Анисимов С.Ф.* Духовные ценности: производство и потребление / С.Ф.Анисимов. – М.: Мысль, 1988. – 253с.
3. *Анчел Е.* Этнос и история / Ева Анчел. – М.: Мысль, 1988. – 126с.
4. *Ємельяненко Г.Д.* Цінності та постекзистенціалістське мислення / Ємельяненко Г.Д., Райда К.Ю., Шевченко С.Л. – К.–П.–С.: Вид. ПАРАПАН, 2012. – 150 с.
5. *Ильин В.В.* Власть и деньги / В.В.Ильин. – К.: Книга, 2008. – 560 с.
6. *Каган М.С.* Мир общения: Проблема межсубъектных отношений / М.С.Каган. – М.: Политиздат, 1988. – 315с.
7. *Карівець І.В.* Повсякдення: між трансценденталізмом і дивовижністю / І.В.Карівець. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 256 с.
8. *Касавин И.Т.* Постигая многообразие разума (Вместо введения) / И.Т.Касавин // Заблуждающийся разум?: Многообразие венаучного знания. – М.: Политиздат, 1990. – 464 с.

9. Копнин П.В. Гносеологические и логические основы науки /П.В. Копнин. – М.: Мысль, 1974. – 568 с.
10. Коришунов А.М., Мантатов В.В. Диалектика социального познания /А.М.Коришунов, В.В.Мантатов. – М.: Политиздат, 1988. – 382 с.
11. Лекторский В.А. Субъект, объект, познание /В.А.Лекторский. – М.: Наука, 1980. – 359с.
12. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики /А.Н.Леонтьев. – М.: Изд-во Моск. гос. Ун-та, 1981. – 584с.
13. Любутин К.Н. Проблема субъекта и объекта в немецкой классической и марксистско-ленинской философии /К.Н.Любутин. – М.: Высшая школа, 1981. – 364с.
14. Мировоззренческое содержание категорий и законов материалистической диалектики. – К.: Наукова думка, 1981. – 368 с.
15. Рачков П.А. Раскованный Прометей /П.А.Рачков. — М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1979. — 199 с.
16. Теоретичні проблеми сучасної етики /А.М.Єрмоленко, Г.Д.Ємельяненко, М.М.Кисельов, П.А.Кравченко. – Полтава: Полтавський літератор, 2012. – 232с.
17. Українська державницька ідея: Антологія політ. Традиціоналізму/ Укладання й передм.: О.Шокало, Я.Орос. – К.: МАУП, 2007. – 520 с.
18. Шестов Лев. Апофеоз безпідставності досвідуадогматичного мислення /Л.Шестов; перекл. В.Петрушов. – Харків: Видавець Савчук О.О., 2012. – 148 с.

Кравченко П.А.

ОПЫТ И ЗНАНИЕ

В АНТРОПОКУЛЬТУРНОМ БЫТИИ ЧЕЛОВЕКА

Опыт человечества опредмечивается в материальной и духовной культуре разнообразными формами деятельности человека. Он становится критерием его культурно-исторического развития, то есть культурно-историческим опытом.

Ключевые слова: воспитание, деятельность, опыт, усвоение, знание, культурно-исторический опыт, человек, человечество, обучение, образование, практика, умение.

Kravchenko P.A.

ОПЫТ And KNOWLEDGE

In ANTROPOKUL'TURNOM LIFE of MAN

Experience of humanity of opredmechivaet'sya in a financial and spiritual culture by the various forms of activity of man. He becomes the criterion of his cultural and historical development, toest' by cultural and historical experience.

Keywords: education, activity, experience, mastering, knowledge, cultural and historical experience, man, humanity, teaching, education, practice, ability.

Надійшла до редакції 20.12.2012 р.